

Козьма Василь Васильович

ст. викладач кандидат політичних наук,
кафедра політичних наук НПУ ім. М.П. Драгоманова

УДК:323.28

ПОЛІТИЧНИЙ ТЕРОР: ОСНОВНІ НАПРЯМКИ КОНТРОЛЮ

У статті відображені матеріали лекції, підготовленої у межах навчальної дисципліни «Радикалізм та екстремізм у політичному житті».

Ключові слова: тероризм, екстремізм, екстремістські ідеології, політичний тероризм.

Статья отображает материалы лекции, подготовленной в рамках учебной дисциплины «Радикализм и экстремизм в политической жизни».

Ключевые слова: терроризм, экстремизм, экстремистские идеологии, политический терроризм.

In this article lecture materials, prepared within the discipline "radicalism and extremism in politics.

Keywords: terrorism, extremism, extremist ideology, political terrorism.

Політичний тероризм в ХХ столітті став універсальним феноменом, який обумовлений розширенням міжнародних зв'язків та взаємодією країн та народів в різних сферах. Як негативне соціально-політичне явище він переріс рамки національних кордонів та перетворився в масштабну загрозу для всього світового співтовариства, набув глобального характеру. Широка інтернаціоналізація політичного тероризму – це факт, перед яким опинилось людство сьогодні.

В сучасних судженнях про політичний тероризм спостерігаємо велику кількість різних точок зору. Жодна з сучасних теорій тероризму поки що не дає повної відповіді на питання пов'язані з політичним тероризмом. Немає чітких критеріїв ідентифікації суспільно небезпечних акцій, які визнавались би терористичними, причому це притаманно не лише політикам та публіцистам, але й дослідникам та науковцям. Це говорить про те, що вироблення адекватних уявлень про особливості та основні параметри таких дій залишаються актуальними. Глибоке науково-теоретичне вивчення політичного тероризму, знання основних механізмів детермінації політичного тероризму та умов його функціонування мають велике значення для здійснення заходів щодо виявлення причин та умов, що породжують це явище.

Дослідження тероризму невід'ємне від вивчення екстремізму, що дозволяє зрозуміти їх взаємозв'язок та взаємообумовленість. В снові політичного екстремізму як ідеології лежить нігілістичний світогляд. Можливо саме ця обставина обумовлює агресивність терористичних груп. Тероризм є практичним втіленням екстремістського світогляду, його крайнім проявом, можна навіть сказати продовженням. Виростаючи з крайнощів екстремізму, тероризм сам починає розшаровуватись на все складніші та витончені форми. Частіше за все політичний екстремізм розуміється як конкретні ідеї, тоді як політичний тероризм треба розуміти як дії, направлені на втілення цих ідей в життя. Проте зазначимо, що самостійно такі ідеї не виникають, наявність невіршених протиріч в суспільстві, політичні та економічні кризи та потрясіння провокують їх появу. Чим більше таких протиріч, чим гостріші конфлікти тим родючішим буде ґрунт для дозрівання різноманітних екстремістських ідеологій, тим більше з'являється прихильників таких поглядів.

Екстремістська ідеологія формує особливий тип особистості, здатної до екзальтації, втраті контролю над своєю поведінкою та готовою, в підсумку, на будь-які терористичні акції.

Водночас, на нашу думку, неправильно стверджувати, що «тероризм – це соціальна практика екстремізму» [1]. В екстремізму є своя практика. Відмінність тероризму від цієї практики полягає в тому, що терорист доводить до логічного завершення розпочату справу з дестабілізації суспільства, тоді як екстреміст зупиняється на половині шляху.

Досить точно ця думка висловлена німецьким автором Манфредом Функе в статті «Тероризм—спроба розслідування виклику»: «Екстреміст бореться з системою, відносно центру якої він знаходиться в крайній позиції, але все таки всередині системи. Екстреміст завжди може замість перевороту забажати зміни курсу та прагнути тільки до прискорення еволюційних змін. Екстреміст в своїй основі стоїть по відношенню до системи не на позиції революціонера, уповноваженого своєю совістю, а як супротивник уряду та певної політичної структури, тобто він стоїть на позиції реформатора, на відміну від терориста, який перш за все має на меті розвалити, знищити, залякати» [3].

Знання сутності політичного тероризму, його залежності від геополітичних, соціально-політичних, економічних, психологічних та інших умов відкриває можливості для прогнозування його проявів. Вирішення цих завдань дозволить своєчасно попереджувати нові теракти, здійснювати підготовку та проведення антитерористичних заходів.

В рамках політологічного аналізу тероризму поки що не приділена належна увага. Але саме в рамках політології раціонально досліджувати такі важливі питання, як роль політичного тероризму в дестабілізації політичної системи суспільства.

Контроль над політичним терором – одне з найважливіших завдань які постають тепер перед сучасними державами, від ефективності вирішення цього завдання залежить національна безпека, стабільність в суспільстві, довіра громадян до органів державної влади та системи управління в цілому.

Сучасний тероризм потрібно розглядати не тільки як кримінальне явище, але і як багатогранний соціально-політичний феномен, боротьба з яким потребує створення багатофункціонального підходу.

Зазначимо, що розглядаючи проблему протидії тероризму в сучасних умовах, в жодній країні світу не існує якоїсь універсальної технології, яка могла б гарантувати попередження терористичних атак або знищення цього явища як такого. Наука знаходиться на тому етапі досліджень, де вивчаються напрямки, які можуть найбільше вплинути на попередження терористичної діяльності. Ключовим з цих напрямків є зменшення кричущої соціальної нерівності на різних рівнях, адже саме це явище найбільше провокує появу екстремізму та прояви терористичної діяльності. Поки існує соціальна нерівність в її крайніх проявах говорити про те, що тероризм, як явище, можна побороти за допомогою сили безглуздо. З боку держави потрібно критично переглянути дії державних структур які провокують, або можуть провокувати у громадян прояви екстремізму викликані саме створенням системи несправедливого розподілу національних багатств та ресурсів, обмеження прав та свобод тощо. Якщо громадяни обмежені у відстоюванні своїх прав законним шляхом, рано чи пізно «точка кипіння» досягне апогею, прояви екстремізму та тероризму – питання часу.

Політичний тероризм має тісний зв'язок із станом конфліктності суспільних відносин. Він є наслідком існуючих протиріч, які лежать в основі конфлікту, політичний тероризм має деструктивний вплив на протікання конфлікту, провокуючи подальшу ескалацію. Тому політичний тероризм необхідно трактувати як певний інструмент конфліктного соціально-політичного зіткнення, який виникає на певній стадії розвитку суспільних протиріч, коли вони своєчасно не знімаються та одна з конфліктуючих сторін (або разом), враховуючи справжні або надумані обмеження своїх інтересів та прав, вдаються до терору, щоб в радикальний спосіб вирішити конфлікт.

Тому справедливою є думка, що війна, яку оголосили сьогодні тероризму, не більше ніж химера. Заявити про те, що можна ліквідувати тероризм, те саме що сказати, про можливість подолання явища злочинності. Злочинність, як відомо, невід'ємна риса людського роду, що має тісний зв'язок з його інстинктами. Це явище можна зменшити тільки

шляхом викорінення причин, які її породжують. Так само потрібно досліджувати і явище тероризму, виявляючи перш за все причини що породжують терор.

Виникає глобальне питання кризи сучасної цивілізації та пошуку нових форм її розвитку. Безперечно, визнаючи пріоритетним напрямком, щодо контролювання явища тероризму саме в усуненні соціально-економічних та політичних протиріч потрібно одночасно визнати, що ліквідація нерівності та зменшення протиріч не гарантія остаточного зникнення тероризму. В суспільстві завжди знайдуться носії екстремістських ідей та прихильники різних екстремістських течій. Саме в середовищі таких ідеологій виникає фанатизм як явище непримиренної боротьби всіх зі всіма. Якщо такі ідеології вільно пропагуються та розповсюджуються, рано чи пізно суспільство опиниться серед бурхливого моря терору, де звичайні поліцейські засоби будуть вже недієвими. Межа переходу радикально налаштованих груп від акцій протесту до актів терору дуже тонка і являє собою реальну загрозу як для окремих індивідів, так і суспільства в цілому. Глобальність терору як явища не можна заперечувати і та невелика кількість «спокійних» країн серед яких і Україна, де випадків терактів на щастя не було, сьогодні не можуть відчувати себе в цілковитій безпеці. Тероризм стає розповсюдженим засобом вирішення міжетнічних, міжконфесійних, територіальних суперечок, входить у практику досягнення антиконституційних цілей націоналістами, сепаратистами, релігійними радикалами тощо. Існуючі конфлікти та хронічні проблеми в нашій країні також можуть викликати радикальні настрої у суспільстві та стати передумовою появи таких методів їх вирішення, як терористичні дії.

Тому одним з найголовніших завдань щодо попередження тероризму є боротьба з екстремізмом в будь-яких проявах, як провідної ідейної бази тероризму. Ідеологічний вакуум українського суспільства який виник після розвалу радянської імперії намагаються заповнити різними ідеологіями самого широкого діапазону, від етнічного екстремізму до реанімації ідеї про homo soveticus. Тому основним завданням державної стратегії анти тероризму є вироблення чітких базових ідеологічних принципів на яких би велась розбудова незалежної української держави. В основу такої ідеології мають бути покладені перш за все цінності гуманізму. Необхідно враховувати, що особливість політичного екстремізму полягає в тому, що він живить тероризм ідейно та духовно, має схильність та тенденцію набувати терористичного характеру. Для протидії екстремізму та тероризму потрібна світоглядна чіткість. Реальними кроками в сфері протидії можуть бути:

- Формування загальної та визнаної всім суспільством системи цінностей, ідей та цілей;

- Створення загальнонаціональної ідеології яка спиралась би перш за все на патріотизм та розвинене політично свідоме громадянське суспільство.

Загальнонаціональна ідеологія покликана забезпечити єдність ціннісних орієнтацій, інтегрувати існуючі соціальні, етнічні, конфесійні та інші групи в цілісність. Все це відіграє позитивну роль та позбавляє тероризм його ідеологічної бази.

Держава несе основну відповідальність за протидію екстремізму та тероризму, саме вона повинна ініціювати всі необхідні дії щодо захисту суспільства. О.Лафонтен писав, що держава зобов'язана втручатися в суспільне життя, виявивши в ньому дефіцит розумних дій, намагаючись поповнити його: «Відповідальна політика будується на профілактиці, на попередженні; попереджуюча політика не зупиняється перед рішучим втручанням з метою регулювання. Безсилля держави, яке так часто критикують, витікає з постійного запізнення в прийнятті рішучих заходів. Політика тягнеться слідом за подіями, намагається боротися з симптомами замість того щоб боротися з причинами»[2].

Наступним пріоритетним напрямком державної політики в сфері попередження тероризму повинна стати робота серед молоді, оскільки саме свідомість молоді в першу чергу попадає під вплив різних екстремістських ідеологій, які згодом переростають в терористичні погляди.

Важливого значення у справі профілактики та попередження екстремізму та тероризму відіграє ефективно функціонуюча система освіти, в тому числі пропаганда

правових знань. Складовою частиною цього процесу повинно стати поширення серед молоді політичних знань з метою формування в них свідомих поглядів на політичне життя суспільства, вмінні орієнтуватися в бурхливому потоці інформації та здатності не піддаватися на пропаганду різних екстремістських ідеологій. Без викладання у вишах такої дисципліни як «Політологія» зробити це практично не можливо.

Не останню роль в процесі попередження тероризму відіграють і засоби масової інформації. Зазначимо, що більшість терактів направлені саме на залякування великої кількості людей. Такого ефекту можна досягти переважно через ЗМІ. Тому, широко висвітлюючи події, вдаючись до кровавих подробиць журналісти деколи навіть не замислюються, що в такий спосіб їх робота використовується саме з зазначеною вище метою. Для прикладу достатньо подивитися деякі українські телеканали які невідомо з якою метою позиціонують себе з різною кримінальною тематикою створюючи країні імідж кримінального гетто. Масовий психоз викликається дуже легко. Згадайте так звану пандемію «свинячого» грипу. За цим самим принципом поширюються екстремістські погляди та заклики до радикальних дій.

Одним з основних компонентів державної стратегії щодо адекватної відповіді терору та проявам екстремізму повинна стати боротьба з організовано-ідейними структурами, що включає в себе, в першу чергу, боротьбу з фінансуванням таких організацій. В цьому напрямку роботи виникають певні складнощі. По перше, специфіка боротьби з фінансуванням тероризму та екстремізму включає в себе взаємозв'язок розвідувальних та правомочних дій, яка може зачіпати таку специфічну сферу, як банківська таємниця, яка безпосередньо пов'язана з економічною безпекою цілих держав так і з правом окремих громадян.

По-друге, цілеспрямована боротьба з фінансуванням тероризму стикається з відсутністю координаційних дій між різними службами, які займаються встановленням, попередженням чи розкриттям фактів фінансування терористів.

По-третє, ускладнює роботу щодо недопущення фінансування терористичних організацій глобалізація фінансових операцій.

Тому одне з найважливіших питань, яке виникає під час вирішення проблеми фінансування тероризму, є вдосконалення міжнародного співробітництва та вироблення правової практики в сфері перекриття світових та внутрішньодержавних фінансових потоків, які направляються на підтримку терористів.

Подальший аналіз нинішньої політичної ситуації дозволяє з впевненістю стверджувати, що переважна більшість сучасних терористичних організацій є досить небезпечними та особливо законспірованими гілками організованої злочинності. Захоплення банків, рекет, взяття в заручники з метою отримання викупу, піратство перетворились у різновид високоприбуткового бізнесу. Більше того, різні терористичні організації намагаються завербувати агентів серед працівників державного апарату, мати «своїх людей» в промисловому та фінансовому світі.

З іншого боку, як свідчить сучасна практика, одним з основних джерел фінансування терористів є наркобізнес. Необхідно проблему боротьби з тероризмом тісно пов'язувати з питаннями боротьби з наркоманією та організованою злочинністю, які також все частіше переходять національні кордони та набувають міжнародного характеру.

Для вироблення сучасної стратегії контролю над тероризмом, на нашу думку, важливого значення має також врахування історичного досвіду боротьби з цим соціально-політичним явищем. В зв'язку з цим, використання апробованого позитивного досвіду включає в себе:

■ Його вивчення, аналіз, виявлення сильних та слабких сторін та розробку на цій основі безпосередніх рекомендацій для законодавчої та правоохоронної діяльності;

■ Включення його в тому чи іншому адаптованому вигляді в систему правової бази протидії тероризму, тобто інкорпорацію в законодавчу систему держави;

■ Використання його під час навчання співробітників правоохоронних органів, в тому числі під час підготовки навчальних посібників, монографій, наукових статей;

■ Безпосереднє його використання в попереджувальних антитерористичних операціях тощо.

Боротьба з тероризмом повинна проводитися виключно в рамках правового поля. Зрозуміла реакція людей, коли після захоплення заручників, чи вибухів житлових будинків, отруєнь в метрополітені у них виникає бажання повернути так звані сталінські методи. Але потрібно пам'ятати, що саме ці методи – репатріація цілих народів, репресії, штучний голод та ін. заклали «міну уповільненої дії», яка спрацювала після розвалу Радянської імперії масою тісно переплених політичних, соціальних, міжетнічних конфліктів на всьому пострадянському просторі. Щоб розплутати цей Гордіїв клубок знадобиться життя не одного покоління і лише за умови, що меч залишиться недоторканим.

Особливого занепокоєння викликає зростання «інтелектуального» рівня тероризму, намагання використовувати у своїй діяльності останні досягнення науки та техніки. В зв'язку з цим суспільство все частіше буде стикатися з новими прояви тероризму а саме:

■ Спроби вивести з ладу системи управління авіаційним та залізничним сполученням, силових ліній енергопостачання, засобів зв'язку, комп'ютерної техніки та інших електроприборів; атаки на важливі комп'ютерні мережі;

■ Порушення психофізичного стану людей шляхом програмування поведінки та діяльності цілих груп населення;

■ Поширення через ЗМІ інформації, яка може викликати викривлену суспільну думку, безлад в суспільстві;

■ Проникнення в інформаційні мережі стратегічно важливих баз даних;

■ Штучне розповсюдження збудників інфекційних хвороб тощо.

Реалізація терористичних загроз може призвести до великої кількості жертв, створити атмосферу страху та порушити на тривалий період нормальне життя в місті, регіоні чи країні.

Можна зробити висновок, що до основних принципів антитерористичної стратегії як складової загальнонаціональної концепції безпеки відносяться наступні базові правила: гуманізм, соціальна справедливість, ефективність, об'єктивність, ефективно діюча система централізації та децентралізації, підтримка народу.

Дотримання всіх принципів та правил контролю над тероризмом безперечно залежить перш за все від політичної волі керівників країни протистояти тероризму; від гнучкої реакції на зміни криміногенної та оперативної обстановки; від особливості політичних традицій та культури в країні.

У підсумку зазначимо, якщо ще років 20 тому громадяни нашої країни були впевнені, що тероризм не може стати масштабною загрозою сучасності, то тепер політичний тероризм, як метод боротьби, як достатньо дешевий та дієвий засіб досягнення різноплановий цілей, взяли на озброєння різні суб'єкти політичної боротьби. При цьому сучасні умови та цілі використання тероризму в політичній боротьбі на національному (державному) та міжнародному рівнях ведуть до суттєвої зміни змісту тероризму, рівно як і організація та тактика. Відключення від теплопостачання взимку житлових будинків – це також тактика, тактика *боротьби*...

Доводиться констатувати зміцнення тісних відносин між терористичними організаціями та різними політичними рухами та структурами. Специфіка сучасного тероризму полягає в підпорядкуванні діяльності багатьох терористичних організацій певним довгостроковим політичним цілям. Таким чином, політичний тероризм зразка ХХІ ст. несе серйозну загрозу не тільки різним регіонам світу а й Україні як невід'ємній його частині.

Історією людства неодноразово доведено, що тероризм частіше за все виникає в умовах ускладнення соціально-економічної та політичної обстановки, в періоди криз та формаційних зрушень. Україна з моменту набуття незалежності інших умов ще не знала,

саме ця обставина актуалізує для нас проблему протидії політичному тероризму в нашій країні.

В цій ситуації на нашу думку необхідно задіяти всі можливі важелі для ліквідації соціально-економічних, політичних, ідеологічних детермінант цього небезпечного явища.

Література:

1. Грачев А.С. Политический экстремизм. - М., 1986. - С. 146
2. Лафонтен О. Общество будущего. Политика реформ в изменившемся мире. - М., 1990. - С. 152
3. Сборник переводов № 3/29-185. - М.: ВНИИ МВД СССР, 1978. - С. 28

Торяник Володимир Миколайович

кандидат політичних наук,
доцент кафедри загально-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

УДК 323.234+323.25+323.262

ПОЛІТИЧНИЙ КОНСУМЕРИЗМ ЯК СПОСІБ ДЕЛЕГІТИМАЦІЇ ВЛАДИ

У статті розглядається тенденція щодо поширення конsumerистських технологій під час проведення кампаній з делегитимації влади, визначаються причини нелегитимності традиційних інститутів влади й ефекти здійснення делегитимаційних заходів.

Ключові слова: політичний конsumerизм, делегитимація політичної влади, традиційні (конвенціональні) форми політичної активності, чинники делегитимації інститутів політичної влади, технології делегитимації влади.

В статье рассматривается тенденция, касающаяся распространения конsumerских технологий во время проведения кампаний по делегитимации власти, определяются причины нелегитимности традиционных институтов власти и эффекты осуществления делегитимационных мероприятий.

Ключевые слова: политический конsumerизм, делегитимация политической власти, традиционные (конвенциональные) формы политической активности, факторы делегитимации институтов политической власти, технологии делегитимации власти.

In article the tendency of distributions technologies of consumer is considered during carrying out of campaigns of delegitimation of power, the reasons of non-legitimation of traditional institutes of the power and effects of realisation of delegitimation activity are defined.

Keywords: political consumerism, delegitimation of the political power, traditional (conventional) forms of political activity, factors of delegitimation of institutes of the political power, technology of delegitimation of power.

Низький рівень легітимності, що у сприйнятті громадян означає значну міру незадоволеності владою, викликає протестні настрої та поведінку, конфронтаційні настанови та участь щодо діючої влади, її інституцій та рішень, дестабілізують політичну обстановку, провокують опозиційні політичні сили та еліти до повалення чинної влади. Причини нелегитимності влади можуть бути різними – від незадоволення соціально-економічним становищем, рівністю, справедливістю у суспільстві до негативного сприйняття зусиль чинної влади щодо вирішення суспільних проблем та дотримання демократичних принципів.

Традиційні (конвенціональні) форми політичної участі, що передбачають членство в соціально-політичних організаціях, останніми роками почали поступатися неформальним